

A lövétei cukkélet¹

Novembertől farsang végéig, szombat és vasárnap kivételével, naponta *sötétedés után éjfélig* (tizenkettőig) tartott a serdülők és felnőttek spontán táncalkalma, a fonó, ahogy az egykori Udvarhely megyében lévő Lövétén nevezik – a *cukk*. Szomszédonként gyűltek össze, húsz-huszonöten, külön a *leányocskák*, – a *leányok* és külön a fiatalabb, illetve az idősebb *asszonyok*, naponként váltogatva, mindig más-más helyen.

Az 1950-es évek végéig szegenként körülbelül hat cukk volt. Egy leányocská-, egy leány- és 3–4 asszonycukk. A vénasszonyoknak külön is volt cukkjuk, de legtöbbször a fiatalabb asszonyokkal fontak, akiket mesékkel szórakoztattak. Egyik cukkból nemigen pártoltak át a lányok, az asszonyok a másikba. A legények viszont eljártak egyik falurészről a másikra is. Egy este a legény csapat így több cukkban is megfordult.

A játékos, szórakoztató, többnyire táncal egybekötött összejövövek között a fonónak különösen jelentős szerepe volt a lányok és asszonyok életében. Ma már Lövétén sem létezik a hagyományos fonó. Cukkba, *kötőkébe* mennek a fiatal lányok és asszonyok, ahol horgolnak, kötnek, varrnak, de már nem fonnak, mert az ötvenes évektől kendert nem természetnek. Játék és tánc sincs.

A székely asszonynak ennekelőtte télen ugyancsak kellett serénykednie, mert ahogy mondják: „Az nem volt ügyes asszony, aki tavasszal, amikor a fecske megjött, nem új gyapot ingben engedte el az urát a templomba.”²

A cukkban ezért egy-egy őszi és téli este meg kellett fonnioi egy-egy orsónyi *kender*, *csepű*- vagy *gyapjúfonalat!* Ahogy András Józsefné Balázs Margit néni mondja: „Akkortól, hogy a kánya veresedik, egy lúdfejnyi orsót kellett fenni az asszonyoknak.”³ Az asszonyok csak fontak, a leányok olykor kézimunkáltak is, például csipkét horgoltak az abrosz közepébe.

Az asszonyok és lányok munka közben beszélgettek, aztán énekeltek *katolikus szenténeket* és *világít*. Fonódalaik közt nincsenek munkadalok; általában érzelmi, mulattató jellegűek.⁴ A fonókban a tizes-húszas években elég gyakran a *kalendáriumból* olvastak fel idősebb, 55–60 éves férfiak, akik jobban, folyékonyan tudtak olvasni. Főszegén például Balázs János bá olvasott fel az *asszonycukkban*. Ezenkívül a férfiak *meséltek* is. Elbeszélték azon a nyáron történeteket, vagy a mésszel járás viszontagságait, hogyan jutottak el a Mezőségre, miként cserélték be törökbúzára a meszet és hasonlókat.

Farsang idején az asszonyok cukkjában divat volt a *pótolás*. Az egy cukkba járó asszonyok–leányok összepótoltak: mindenik vitt tojást, cukrot, lisztet és tésztát sütöttek belőle. Ezenkívül vitték italt is (pálinkát, bort vagy sört). Törökbúzáat főztek, aztán jót mulattak. A „pótlás” ma is elterjedt szokás a lövétei cukkban.

Nagyban dívott a farsangi *maszkurázás* is, 1936-ig. Más cukkbeli leányok, legények felöltöztek különféle *maszkurának*: férfinak, gyermeknek, ördögnek, cigánynak, s elváltoztatott hangon bekérezkedtek, vitték a *posztótárisznyát* az élelemnek. A fonóbeliek a maszkurákkal táncra kerekedtek!

A 16 éven aluli fiataloknak nem volt szabad látogatni a *leánycukkot*. A leányocskák ki is várták a sorukat rendszeren. Ha valamelyik vállalkozó kedvű *legényecske* mégis betévedt, „Szita kell-e vagy kovász?” – tréfás kérdéssel tessékelték ki. Előfordult az is, hogy a *nagylegények* kivezették a cukkból, s „Máskor ülj honn” (otthon) felkiáltással a Homoród patakában hosszan megsétáltatták.

A megszegényítettnek büntetésből meg kellett innia egy *kupányi* (1 és 1/4 literes fazék)

¹ Részlet a Táncalkalmak, táncszokások, táncrend Lövétén című kéziratból, 1981. szerzőségemben, Tamás Margit néven. Elhelyezve a Kolozsvári Babes–Bolyai Tudományegyetem Archivumában. Ezúton is megköszönöm szíves adatközlőimnek, az általam vezetett Orbán Balázs Néprajzkör tagjainak és Katona Ádám művelődéstörténésznek értékes segítségét.

² Gyapoting: a siritett gyapotonalat kenderrel öltötték a vászon szövésekor.

³ A *kánya veresedik*: A Kányabangita (*Viburnum opulus*) ősszel veresedik – októberre érik be vörös bogyótermése.

⁴ Külföldi példákkal ellentétben a magyar *fonódal* párosító, csúfoló, szerelmi, tánc- és játékdal. Magyar Néprajzi Lexikon II. Bp., 1979.

Lövete, 1929

vizet. A legényecske, ha megitta az egy *kupa* vizet, a cukkban – legénynek nyilvánították. Előfordult az is, hogy kínálójával szembeöntötte, s lett akkor abból verekedés.

A felavatott legénynek joga volt dohányozni, kocsmába, fonóba és vizitába járni, a lányt a felnőttek táncába vinni. Ritka esetben a legény másként: éppen táncudásával bizonyította érettségét. A ma 65 éves Tókos István például 15 éves korában a „közepszegi” asszonycukkbán az asztalon táncolt az anyjával: „Énekszóra járta a csárdást virtusból, hogy megmutassák, onnan sem esnek le”.⁵

Köztudott, hogy az ifjúvá serdült fiatalembert az egy korosztállyal előtte járó legények sok helyütt ceremóniális eljárásokkal fogadták tagjaik közé. Az avatásnak szokásszerű feltételei voltak, amelyeket teljesíteni kellett. Így a munkával összefüggésben: a legény jól tudjon kaszálni, ki tudja kalapálni s meg tudja fenni a kaszát, megrakni a szekeret stb. Máshol fizikai erejét és ügyességét kellett bizonyítani, például meg kellett birkóznia a legénybíró által kijelölt másik legénnyel, vagy egy nehéz kőgolyót a völgyből a hegyre kellett felvinnie. A próba után a kocsmában keresztapát választott a nagyobb legények közül.⁶ Löveten a 16 éven felüli, testileg fejlett serdülőket általában különösebb avatás és próba nélkül fogadták be a legények-leányok soraiba.

A cukkbeli szórakozások

A legények 8 óra tájban a kocsmából csapatostul, *csordásan* érkeztek a leányfonókba, a leányok mellé ültek és szivarozva (cigarettaízva) kártyáztak.

Körülbelül 10 óra körül kezdődött igen népszerű párosító játéku a *párizsbajtás* vagy *párizsolás*. A legények összegyűjtötték a guzsalyakat, és a sarokba tették, az ajtó mögé, majd elfoglalták a – szoba közepére húzódó – leányok székét. A peróleumlámpát közben kioltották.

A *párizsbajtó* legény aztán a sötétben *elborotta* (elvezette kézenfogva) a leányokat, és a legények ölébe ültette. Ez a szerepkör a régiségbeli táncmulatságokban is általános volt az

⁵ Szabolcs megye némely falvaiban az új legénynek az asztal tetején kellett táncolnia annak bizonyítására, hogy szűk helyen és egy helyben is el tudja járni a különböző figurákat, a tánc fordulatait. (Pesovár Ferenc: A magyar nép táncélete. Bp., 1978. 13. old.)

⁶ *Legényavatás – Magyar Néprajzi Lexikon* III. Bp., 1980.

Képek Lövétéről, 1929.

Idős Kovács István felvételei; Szöllősi Mibály reprodukciója.

Udvarhely széki Nyikó-mentén – olvassuk Krizától, a Vadrózsákban: „egy főbb osztotta szét a fejnépeket a táncolni vágyó férfinépnek!”⁷

A párizsolást Lövétén egyszer játszották egy este. S mert minden fiatal kedvelte, fennmaradt a második világháború után is, az 1950-es évek derekáig. Adatközlőim emlékezete szerint mintegy fél óráig tartott a párizshajtás, amely „Szabad a csók!” kiáltással kezdődött. A párizshajtó oltotta és gyújtotta meg a lámpát. A játék elfajulása miatt a leányoknak rendszerint kérniük kellett, hogy a lámpát gyűjtsák meg. Orbán Mihály Pataki szerint párizshajtáskor volt verekedés is az alkalmatlan időben történt lámpagyújtás-oltás miatt. Adatközlőim nem emlékeznek arra, hogy valamelyik leány vagy legény tiltakozott volna a párosítás ellen. A szemfülesebb leányok megsúgták párizshajtónak, hogy kivel *párosítsa* őket. Játék közben volt leánycsere.

Az 1930-as években viszont egy málészájú legényt, Balázs Pista Jánost azzal tréfálták meg a legények a leányok cukkjában, hogy párizshajtáskor a leánynak felöltöztetett Mihály Lajos Szűcsöt vezették hozzá, akivel a játékszabály szerint csókot kellett váltania.

A párizshajtás alatt természetesen nem volt csend: viháncoltak, énekeltek – majd táncre perdültek.

Az 1940-es évektől új, szintén párosító játékkal egészült ki a leányfonóbeli szórakozás: a *kútbaesőzéssel*. Ezt rendszerint már 8 órakor kezdték. A *kendőt* (törülközőt) levették az *ajtószegről*, bogra kötötték, s a megbízott *hajtó* legény kezébe adták. A *bázi leány* az ajtó melletti széken helyet foglalva a „kútbaestem! ki húz ki?” – kiáltással kezdte a játékot, nyomban megnevezte azt a legényt, akivel csókot akart váltani. A hajtó legény a törülközővel megérintette vagy megcsapta a kért személyt, aki a csókváltás után a leánnyal helyet cserélt, s folytatódott a játék tovább, de a szereplők cserélődtek. Ez a játék *lámpavilágnál* folyt le.

A leányok és legények játszották a cukkjában a *tyúkszaros-földezés* nevű mérkőző játékot is. Két legény leült szembe egymással, kezüket összefogták. Vállon fogta őket egy-egy legény, s azoknak a hátára felült egy-egy legény vagy leány, akik kinyújtott karral egymás kezét megragadták és húzták maguk felé a másikat. A játékban az veszített, aki eldőlt. Az erősebbek ugrálva kiáltozták: Miénk a föld! Miénk a föld!⁸

Kedvelték az ún. *fatányérozást* is. Ezt a kitalálós vagy beugratós játékot a leányok és asszonyok egyaránt játszották.

A leányok, illetve az asszonyok leültek körben a földre és fatányért vagy *födőt* dugdostak egymás szoknyája alá. Egy közülük középen állt és kereste, s ha nem volt elég ügyes, még a fenekére is kapott a fatányérral, így adták tudtára, hogy hol keresse. Ha megtalálta, helyet cserélt azzal a személlyel, akinél volt a fedő vagy a tányér.

A legények vitték a *bangszerest* magukkal a cukkba, s ha valami okból ez elmaradt,

⁷ Kriza János: Vadrózsák. Bukarest, 1975. 478. old.

⁸ Eléggé elterjedt másik mérkőző játék az Erdélyszerte ismert *csizmaszárzás*. Magyarkeszűben is gyűjtöttünk ilyen tanítványaimmal, 1980-ban.

⁹ A *lovétei nemes megye története 1848-tól vezetve* című kézirat 94. lapján (a község római katolikus plébániahivatalában).

énekszóra táncoltak a leányokkal – miközben a leányok guzsalyai egy sarokba voltak lerakva. (Guzsalylopás és kiváltása csókkal itt nem volt szokásban, mint más faluban, mert a párizsolás és kútbaesőzés bőven adott alkalmat a csókolózásra.)

Tehát játék végeztével csaknem mindig *táncra kerekedtek*. Többnyire hangszeres kíséret nélkül, legfennebb olykor hegedűre, klánétára, gyakrabban furulyára, pipirülésre, legtöbbször azonban csak füttyre, énekszóra *csárdást* táncoltak. A két világháború között leány- és asszony fonokban *szájmuzsikára* és *bermonikára* is táncoltak.

A leány fonóban a legények kezdték a táncot, *magukra a leányok egyet sem kerültek, hanem fontak ész nélkül*. Az asszonyok egy ideig fontak, majd táncot kezdeményeztek: ők kérték föl egy *serülésre* a körükbe el-ellátogató *házasembereket*. Illő volt a más urával is táncolni. Az öregasszonyok viszont a cukkban soha nem táncoltak hanem – a beszélgetés és énekelgetés mellett – legfennebb a *lőcsözéssel* (utánzó játékkal) szórakoztak. Nyolcan–tízen szorosan egymás ölébe ültek egy székre, és ringatták magukat jobbra-balra. A legerősebb volt a *bajtó*, aki az ingás ritmusát addig gyorsította, amíg szétterülve földre estek valamennyien. Alkalmanként a padlóra ültek, s úgy lőcsöztek. A *vénemberek* néha beültek közéjük és beszélgettek.

A fonóbeli játékok jókedvre hangolták a fiatalokat, öregeket: az asszonyok, leányok kezében szaporábban pergett az orsó. Szégyen lett volna akármelyik este nem fenni meg az orsónyi fonalat!

A cukk erkölcsi megítélése

A lövétei egyházközség történetében olvasható, hogy Lakatos Gáspár plébános „Megbotránkozva a közerkölcs romlásán” a község előjáróival többször kénytelen volt „razziát” tartani a leányfonókban. A pap kifogásolta a fiatalok nagyon hosszúra elnyúlt párizshajtás játékát: „Hogy sötétben miképpen szórakoznak a fiatalok szülői felügyelet nélkül, szégyenletes még rá gondolni is.”⁹⁹ György István községi bíró és Márton Ferenc megyebíró társaságában 1927-ben este 11 órakor rajtaütött az éppen javában párizsoló cukkon, és azzal fenyegette meg a mintegy 40 fiatalt, hogy a játék megismétlődése esetén „irgalmatlanul elpálcáztatnak”. Az egész társaságot szétzavarta, és jelentette az esetet a főszolgabírónak meg a csendőrségnek. A szülők körében azonban nem talált egyértelmű megértésre lelkipásztoruk *regulázó eljárása*, és efféle kijelentéseket kellett elkönyvelnie: A pap miért nem marad este otthon, miért zavarja a fiatalokat? Addig mulassanak, míg fiatalok!

Adatközlőim jól emlékeznek az esetre, amikor ugyancsak Lakatos Gáspár lelkész és Márton Ferenc megyebíró a húszas évek derekán összetűzött a legényekkel. A pap az előjárósággal be akarta tiltatni a párizshajtást, de a legények ellenállásába ütközött, akik emígy adták tudtára, hogy hiábavaló „a fáradságuk”: Nézzen körül, mind katonaviselt legények vagyunk, s közöttünk egyiknek sincs bitangja! (Márton Ferenc bának volt kettő, s ugyanannyi a papnak is.)

Adatközlőim szerint a cukkban szexuális kapcsolatra sohasem került sor. Előfordult viszont elég gyakran a leány hazakisérésekor. Az 1920-as években s azelőtt, sőt azután is napjainkig gyakori eset Lövéten, hogy a legény *vizitába ment*, és a szülők *otthagyatták*, othálatták a leányt.

Mihály Ferencné Orbán Anna (1915) hallotta a nagypjától, hogy az 1900-as évek előtt a lövétei leány, ha megterhesedett, büntetésből meztláb háromszor meg kellett kerülnie a templomot.

Olsvainé Tamás Margit

